

KIRSAL KALKINMA YAKLAŞIMLARI VE POLİTİKA DEĞİŞİMLERİ

Bülent GÜLÇUBUK¹ Nurettin YILDIRAK² Nuray KIZILASLAN³
Dilek ÖZER⁴ Mustafa KAN⁵ Arzu KEPOĞLU⁶

ÖZET

Kırsal kalkınma kavramı 19.yüzyılın başlarında ortaya çıkmış ve uluslararası alandaki gelişmelere paralel olarak pek çok değişikliğe uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Dünya’da özellikle 1980’li yıllardan sonra kırsal kalkınma yaklaşımlarında değişimler yaşanmaktadır. Büyümeye dayalı politik öncelikler yerini giderek toplumun tamamını kapsayan entegre kalkınma arayışlarına bırakmaktadır. Yeni kalkınma teorisinde kalkınmanın temel sorunu zenginliğin yaratılması değil, eğitilmiş insan gücünden ileri gelen zenginliği yaratabilme kapasitesi mutlu olabildiği bir yaşam alanı ve herkesin olmaktadır.

Dünyada sosyo-ekonomik ve ekonomi-politik alanda ortaya çıkan olumlu ve olumsuz gelişmeler karşısında, ülkeler ulusal ve uluslararası politika belirlemelerinde ve uygulamalarında değişiklikler yapmıştır. Bunların bir uzaması olarak, “yerelleşme, yerel toplulukları güçlendirme, kalkınma süreçlerine tüm paydaşların katılımı, sivil toplumun rolünün örgütlenme yoluyla güçlenmesi” arayışları artmış ve tüm bu gelişmeler kırsal kalkınma yaklaşımlarına, politikalarına dolaylı veya doğrudan etki etmiştir. Bunlardan dolayı kırsal kalkınma artık sadece kamusal bir hizmet alanı olmaktan çıkmış ve tüm toplum ve ekonomi kesimlerinin ortak uğraşısı haline gelmiştir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki sorunların çözümünde kırsal kalkınma artık anahtar strateji haline gelmiştir. Bu gelişmeler, değişimler Türkiye’yi de yakından etkilemektedir. Türkiye’de artık kırsal kalkınma politikalarında, uygulamalarında merkezden yaklaşımı değil tabandan-tavana yaklaşımı ve yerinde katılımcı kalkınmayı benimseme durumuna gelmiştir. Gelişmeler ve değişimlerin ulusal dinamikler ve öncelikler dikkate alınarak algılanması ve uygulamaya aktarılması, özgün politikaların belirlenmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önemlidir.

Bu bildirinin ana amacı; kırsal kalkınma yaklaşımlarında ve politika uygulamalarında yaşanan değişimleri ve bunların nasıl yansıdığını belirlemek, uluslar arası kuruluşların ne tür politika arayışı içerisine girdiklerini tartışmak, Türkiye’nin değişimlerden nasıl etkilendiğini ve ne tür politika seçenekleri oluşturmaya çalıştıklarını ortaya koymaktır. Kırsal kalkınma yaklaşımlarındaki ve uygulamalarındaki değişimlerin hangi konu alanlarını ön plana aldığını tartışmak da bildirinin ana konularındandır. Bildirinin hazırlanması konu ile ilgili literatürlerin yani rapor, istatistikler, mevzuatlar, araştırma sonuçları, ulusal belgeler, uluslar arası kaynakların araştırılması, incelenmesi ve derlenmesi ile gerçekleşmiştir. Elde edilen tüm veriler, bilgiler detaylı olarak incelenmiş ve konu ile ilgilerine göre sınıflandırılarak yararlanılmıştır. Konunun ortaya konulması ve tartışılması için analitik değerlendirmeye gidilmiş ve konular arasında neden-sonuç ilişkisi aranarak tartışmaya ve çıkarımlarda bulunmaya gidilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kalkınma, Kırsal Alan, Kırsal Kalkınma, Uluslar arası Kuruluşlar, Paradigma

¹ Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Kalkınma Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü.

² Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü – Ankara. (Emekli)

³ Doç. Dr., GOP Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü – Tokat.

⁴ Yrd. Doç. Dr., İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü – Bolu.

⁵ Ziraat Yüksek Mühendisi., TKB Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araş. Ens. Müdürlüğü– Konya.

⁶ TÜBİTAK Başkanlık-Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu – Ankara.

1. GİRİŞ: KIRSAL KALKINMA NEDEN GÜNDEMDE?

Tüm insanların mutlu ve refah içinde yaşadığı bir ortam dileği ve stratejisi ile, kırsal alanlarda yaşayanlara yönelik kalkınma arayışları hızlanmıştır. Dünyada özellikle 1980'li yıllardan sonra kırsal kalkınma yaklaşımlarında paradigmatik değişimler yaşanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyümeye dayalı politik öncelikler yerini giderek toplumun tamamını kapsayan entegre kalkınma arayışlarına bırakmaktadır. Giderek artan yoksulluk ve açlık, kır-kent, gelişmiş-az gelişmiş bölgeler ve ülkeler arasındaki farklılıkların derinleşmesi, ekonomik dengesizlikler ve adaletsizlikler, hızla kirlenen ve tükenen doğal kaynaklar tüm dünyada kırsal kalkınma kavramını gündemde ön sıralarda tutmaktadır. Sektörel ve büyümeye dayalı gelişme modellerinin toplumun tüm kesimlerine yanıt vermemesi insanı ve doğayı ön plana çıkaran kırsal kalkınma arayışlarına bırakmıştır.

Kırsal kalkınma artık sadece sektörel yaklaşımı veya tarımsal kalkınmayı içermemektedir. Büyüme yerine kalkınma, üretim yerine paylaşım, satış yerine pazarlama, ulusal ölçek yerine yerel kalkınma, homojen toplum yapısı yerine farklı toplum dinamikleri giderek ön plana çıkmaktadır. Bundan dolayı da küreselleşen dünyada kırsal kalkınma politikaları da değişim göstererek, ortak payda olan "kırsal toplumun refahı için tarım ve tarım dışı sektörleri içeren fonksiyonel ve entegre yaklaşıma sahip politikalara" dönüşmektedirler.

Kırsal kalkınma yaklaşımları teknolojik gelişmeler ve sosyo-ekonomik koşullar çerçevesinde zaman içerisinde farklılaşmıştır. Ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel ve idari özelliklerine göre uygulamada farklılıklar görülmektedir. Kırsal kalkınma yaklaşımlarında 1980'li yıllara kadar tarımda modernizasyon ve devlet müdahaleleri egemen olmuştur. 1980'li yıllardan sonra sürdürülebilir kalkınma, katılım, yönetim gibi kavramlar kırsal kalkınma politikalarını şekillendiren kavramlar olmuştur.

Kırsal kalkınma konusunda dünyadaki bu gelişmeler-değişmeler Türkiye'yi de etkilemektedir. Türkiye kırsal kalkınma konusunda çok fazla yaklaşım-model deneyen ve uygulayan ülkelere biridir. Bu yaklaşımlar-modeller bazen siyasi yaklaşımlarla bazen de uluslararası kuruluşların etkisi ile uygulamaya konulmuştur. Fakat, daha çok büyük ölçekli, sektörel yaklaşımı ön plana alan, tarımsal üretimi artırmayı hedefleyen ve kamu tarafından merkezden yönetilen bu çalışmalar istenilen sonuçlara ulaşmada etkili olamamıştır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu genel sosyo-ekonomik durum ve kırsal alanda yaşanan sorunlar ile kırdan-kente göçlerin getirdiği ekonomik, sosyal ve kültürel sorunların boyutu, önlemlerin çeşitliliğini ve entegre yaklaşımları gerektirmektedir. Özellikle kırsal alandaki sorunların tespiti ve bu sorunlara kalıcı çözümler bulunması gereksinimi "kırsal kalkınma" konusunu ülkemizde de gündemin ilk sıralarına oturtmuştur. Bundan dolayı da kırsal kalkınmaya yönelik çalışmalar ve arayışlar hızlanmıştır.

2. KIRSAL KALKINMA YAKLAŞIMLARINDA VE POLİTİKALARINDA DEĞİŞİMLER

Başlangıç tarihi 19 ncu yüzyılın başlarına dayanan "kırsal kalkınma yaklaşımları", zaman içinde teknolojik ve sosyo-ekonomik faktörler ile ortaya çıkan değişikliklerin etkisi ile farklılaşmıştır. 1960'larda "modernizasyon", 1970'lerde "devlet müdahaleleri", 1980'lerde "serbest pazar" ve 1990'larda "katılım ve yetkilendirme" ile karakterize edilebilecek bu farklılaşma sırasında öne çıkan popüler fikirler ve terminolojiler de dikkat çekici olmuştur. Örneğin, 1980'lerde duyulmaya başlanan gıda güvenliği ve açlık analizlerinden, 1990'larda "sürdürülebilir geçim" kavramı türemiştir. Bazen de zaman içinde kullanılan terminolojide değişiklikler olduğu gözlenmektedir. Örneğin, 1980'lerde yoksulluğun hafifletilmesi, 1990'larda yoksulluğun azaltılması şeklinde kullanılırken 2000'lerde yoksulluğun ortadan kaldırılması olarak kullanılmaya başlanmıştır (TKB, 2004).

Kırsal kalkınma yaklaşımları teknolojik gelişmeler ve sosyo-ekonomik koşullar çerçevesinde zaman içerisinde farklılaşmıştır. Ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel ve idari özelliklerine göre uygulamada farklılıklar görülmektedir. Kırsal kalkınma yaklaşımlarında 1980'li yıllara kadar tarımda modernizasyon ve devlet müdahaleleri egemen olmuştur. 1980'li yıllardan sonra serbest piyasa,

sürdürülebilir kalkınma, katılım, yönetim gibi kavramlar kırsal kalkınma politikalarını şekillendiren kavramlar olmuştur.

Katılımcı kırsal planlama; 1980'ler ve 1990'lardan itibaren kırsal kalkınmada dışardan etkilenen teknolojiler ve ulusal politikalarla kendini gösteren, "tavandan tabana" ve "masa başı" yaklaşımlarından "tabandan tavana" ve "süreç" yaklaşımına dönüşmüştür. Bu yaklaşım, kırsal toplumun kırsal kalkınma sürecine kendi öncelikleri ve dinamikleri doğrultusunda katılmaları ile ortaya çıkan değişimin bir yansımasıdır(TKB, 2004).

2.1. Dünya Bankası Kırsal Kalkınma Yaklaşımlarında Strateji Değişimi

Dünya Bankası (DB) giderek artan yoksulluk, açlık ve eşitsizlikler karşısında 2003 yılı içinde kırsal kalkınma stratejilerinde bir değişiklik yapmak üzere bir dizi çalışmalar gerçekleştirmiştir. DB'nin bu şekilde bir yeni strateji arayışına girmesinin en büyük nedeni, mevcut durumdaki olumsuz verilerden kaynaklanan karamsar tablo ve endişe verici gerçeklerdir. Her şeyden önce, dünyada yoksul olarak değerlendirilen nüfusun %75'i kırsal alanlarda yaşamakta, gıda üretiminin artmış olmasına karşın açlık sıkıntısı çekenlerin sayısı yükselmekte, küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar artmakta, doğal kaynakların tahribi hızlanarak devam etmektedir. Ayrıca, bu arada ortaya çıkan teknolojik yenilik ve gelişmeler, çevre duyarlılığı, katılım, iyi yönetim, mikro-kredi gibi olumlu gelişmeler de mevcut stratejilerde güncellemeleri ve yenilikleri zorunlu kılmıştır (Worldbank, 2003).

Dünyada gelişen olaylar karşısında, ülkelerin ulusal ve uluslararası politika ve uygulamalarında değişiklikler olmuştur. Bunların yansıması olarak, yerinden yönetim, yönetimin geliştirilmesi, özelleştirme ve özel sektörün rolünün artması, sivil toplumun rolünün güçlenmesi ve kurumsal çatışmalarda artışlar ortaya çıkmıştır. Tüm bunları veri olarak alan DB, kendi uygulamalarına yönelik olarak, "Yeni Kırsal Kalkınma Stratejisi" belirlemiştir. Bu stratejinin misyonu olarak "yoksulluğun azaltılması" hedeflenmiştir. Bu misyonu gerçekleştirmek için ortaya kona vizyon ise su biçimde özetlenebilir;

- Kırsal alanda yaşayanların en az kentsel alanlarda yaşayanlar düzeyinde bir yaşam standardı ve kalitesine sahip olması gerekmektedir,
- Kırsal alanlarda yasayanlara eşit ve adil ekonomik ve sosyo-kültürel fırsatlar sunulmalıdır,
- Kırsal alanlar yaşamak ve çalışmak için sürdürülebilir ve çekici hale getirilmelidir,
- Kırsal alanlar ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve teknolojik değişikliklere adapte olabilmelidir,
- Kırsal kalkınma faaliyetlerini tüm toplum kesimlerini kavrayıcı bir biçimde tasarlanmalıdır.

DB'nin geldiği noktada geçmişteki deneyimlerden de yararlanarak bundan sonra ortaya konacak kırsal kalkınma stratejilerini sürdürülebilir kırsal kalkınma ilkesinden hareketle su esaslara bağlamıştır;

- Kırsal kalkınma çok disiplinli ve çoğulcu yaklaşımlar gerektirmektedir,
- Kırsal altyapıya öncelik verilmelidir,
- Sosyo-ekonomik ve kültürel sorunlar katılımcı yaklaşımlarla analiz edilmelidir,
- Kırsal kalkınma sorunlarına ait çözümler toplum katılımını ve toplum dinamiklerini temel almalıdır,
- Yoksullar, topraksızlar, kadın ve çocuk konusuna özel önem verilmelidir.

2.2. Birleşmiş Milletler Milenyum Kalkınma Hedefleri

Dünyada yaşanan gelişmeler kırsal kalkınma alanında Birleşmiş Milletleri de harekete geçirmiş ve özellikle az gelişmiş, gelişmekte olan ülkelerde farklılıkların azaltılması amacıyla çeşitli uygulamalara gidilmesi kararlaştırılmıştır. Eylül 2000'de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler (BM) Milenyum Zirvesi'nde tüm üye ülkeler tarafından imzalanan Milenyum Bildirgesi kırsal kalkınmada

önemli konuları gündeme almış ve Zirve “iyi yönetim ve demokrasi, insan hakları, silahlı çatışmaların önlenmesi ve barışın yapılandırılması” gibi konularda küresel bir uzlaşmayı yansıtmaktadır. Ülkeler; yoksulluk, açlık, hastalıklar, okuma yazma bilmeyenler, çevresel bozulma, toplumsal dışlanmışlık ve kadınlara karşı ayrımcılık gibi evrensel konulara çözüm getirmek amacıyla bir takvime bağlanan ve ölçülebilir olan “Milenyum Kalkınma Hedefleri”ni belirlemiştir. Türkiye’de bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için alınan kararlara taraf olmuştur. Ülkeler, bu hedeflerine bağlılıklarını ve taahhütlerini 2002 Ağustos ayında Johannesburg’da düzenlenen, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nde de tekrarlamışlardır. BM, bu hedeflere ulaşma konusunda gelişmekte olan ülkelerde 4 konuda teknik ve mali destek sağlamaktadır. Bunlar; uygulama, izleme, araştırma ve savunuculuktur.

2.3. Avrupa Birliğinde Kırsal Kalkınma Politikalarında Değişim

AB’nin yaklaşık %90’ı kırsal alan olup, nüfusun %56’sı kırsal alanda yaşamaktadır. Kırsal alanların yaklaşık %77’sinde tarım ve ormancılık yapılmaktadır. Bu durum, Birlik içinde kırsal kalkınmanın özel bir öneme sahip olması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca kırsal kalkınma faaliyetlerinin kırsal topluluklarla bölgesel ve uyum politikaları kapsamında yapılacak büyük yatırımlar arasında bağlantı kurulmasını sağlayan küçük ölçekli bir yerel altyapının geliştirilebilmesine olanak sağlaması da kırsal kalkınma politikalarının aslında çok boyutlu ve yürütülmekte olan enerji, ulaşım, çevre gibi politikalarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Bugün kırsal kalkınma politikasının kapsamı geleneksel “tarım” etkinliklerinden çok daha geniş algılanmakta; çevre koruma ve geliştirme önlemleri, kırsal toplulukları destekleme ve bir bütün olarak kırsal kalkınma tasarılarını da içermektedir (DPT, 2006b).

Avrupa Birliği (AB) kırsal kalkınma politikaları zaman içinde değişime uğramıştır. AB’nde ortak tarım politikası zamanla mal ve hizmet üretiminin yanı sıra tarımın Birlik üzerindeki çok yönlü etkisini ve kırsal alanların karşı karşıya kaldığı sorunları dikkate alan bir politikaya dönüşmüştür. OTP’nda ve yapısal fonlarda AB tarımının rekabet edebilirliğinin artırılması, çevreyle ilgili konuların entegre edilmesi, genişlemeye hazırlıklı olunması ve kırsal kalkınma politikasının daha kolay uygulanabilir ve entegre hale getirilmesi amacıyla, Gündem 2000 reform anlaşması kabul edilmiştir. Gündem 2000 ile kırsal kalkınma, OTP’nın ilk ayağı olan piyasa politikaları ve gelir desteklerinin yanında, resmen OTP’nın ikinci ayağı haline gelmiştir.

Avrupa ülkelerinde kırsal kalkınmaya artan yönelimin ortaya çıkardığı değişimler sadece tarımı değil kırsal alanlardaki yerel ekonomileri de etkileyecektir. Bu yüzden tarım sektörünün geleceği kırsal alanlardaki dengeli bir gelişme ile doğrudan ilgilidir. Bunun yanında tarım sektörünü yeniden yapılandırma ihtiyacı, bölgesel gelişme politikası ile birlikte ekonomik ve sosyal bütünleşmenin artırılması ve Ortak Tarım Politikası’na (OTP) çevresel hassasiyetleri dâhil etme fikri AB kırsal kalkınma politikasını şekillendirmektedir (TKB, 2007). Nitekim 2007 itibarıyla uygulamaya giren yeni tüzükte kırsal kalkınmaya yönelik hedefler, yeniden yapılanmayı, kalkınmayı ve yenilikleri destekleyerek tarım ve ormancılıkta rekabetçiliği geliştirme; arazi yönetimini destekleyerek çevreyi ve kırsal kesimi iyileştirme ve son olarak Kırsal alanlardaki yaşam kalitesini iyileştirme ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesini teşvik etme şeklinde belirtilmiştir.

Söz konusu kırsal kalkınma hedefleri belirlenen 4 eksen yoluyla uygulanacaktır (Ayanoğlu 2008). Bu kırsal kalkınma eksenleri, 1698/2005 sayılı Konsey Tüzüğü’nde, doğrudan kendi uygulamalarından ve ilgili maddelerde belirtilen hedeflerin bir veya daha fazlasına katkıda bulunan belli hedeflerden kaynaklanan tutarlı bir tedbirler kümesi olarak tanımlanmaktadır. Bu dört eksen;

Eksen-1: Tarım ve Ormancılık Sektörlerinin Rekabetçiliğinin İyileştirilmesi,

Eksen-2: Çevre ve Kırsal Kesimi İyileştirme,

Eksen-3: Kırsal Alanlarda Yaşam Kalitesi ve Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi,

Eksen-4: Kırsal Ekonominin Geliştirilmesi Faaliyetlerinin Birleştirilmesi (Liason Entre Action Direct pour Environment Rural-LEADER).

Ekonomilerin güçlendirilmesi ve değişik bölgeler arasındaki farklılıkların azaltılması amacına önem veren Birlik, bu amaca yönelik olarak yapısal fonlar ve katılım öncesi mali yardımları içine alacak bir sistemi 2007 yılından itibaren yürürlüğe koymuştur.

AB'nin kırsal kalkınmaya yönelik önemli bir uygulama alanı olan LEADER programı, sosyo-ekonomik desteği ve yerel yönetimlerin geliştirilmesini amaçlayan bir kırsal kalkınma programıdır. Bu program kapsamında farklı sektörlerden kısa süreli iletişim kuran ortakların işbirliği ile aracısız faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda EAGGF, EFRD gibi başlıca AB programları için pilot uygulamalar yapılmaktadır. Belirli bir yönetime dayanan LEADER programının hedef grupları kadınlar ve gençlerdir. Bu gruplar arasında deneyimlerin paylaşılması amacıyla ağlar kurulmakta ve Avrupa'daki LEADER benzeri gruplar ve diğer LEADER grupları ile işbirliğine dayanan faaliyetler yaratılmaktadır (Laan, P, 2009). LEADER programının yedi temel özelliği vardır. Bunlar;

1. Başlıca ilke olarak işbirliği ve dayanışmayı uygulamalarda gerçekleştirmek,
2. Yerel düzeyde özel ortakların mali destek dahil, kamu ve özel ortaklığı ve sorumluluk paylaşımı,
3. Yerel bilgi ve kaynakların kullanımı yoluyla yerel kalkınma stratejisi oluşturmak,
4. "Aşağıdan yukarıya" çalışmaya dayanmak,
5. Bütünleşmiş ve çok sektörlü faaliyetler gerçekleştirmek,
6. Farklı uzman ve kişilerle deneyim paylaşımı ve ağlar oluşturmak,
7. Kırsal kalkınmada yenilikler üzerinde durmaktır.

LEADER Kalkınma Planı ise, Yerel Eylem Grupları (YEG) için proje geliştirmenin temelini oluşturmaktadır. Planın içeriğinde, bölgenin ana özelliklerinin anlatımı ile bölgedeki sorunların analizi ve bölgedeki imkanlar ve bölgenin sosyo-ekonomik gelişmesine dair fikirler, amaçlar ve stratejiler yer almaktadır. Bunların ışığında, programın organizasyonu ve icrası ile işbirliği ve profesyonel eğitim konularında düzenlemeler yapılabilmektedir (Laan, P, 2009).

2007–2013 yılları arasındaki AB Mali Yardımlarının ve Katılım Öncesi Yardım Mekanizmasının niteliklerini belirleyen Aday Ülkeler Katılım Öncesi Mali Yardım Programı (IPA), Avrupa Birliği'nin aday ve potansiyel aday ülkelere yardım etmeye yönelik bir "Katılım Öncesi Yardım Aracı"dır. IPA Programı, SAPARD Programının yerini alacak olan IPARD Programını da kapsamaktadır. IPARD Programının temel amacı; AB Ortak Tarım Politikasıyla ilgili müktesebatın hazırlanmasına ve aday ülkelerdeki tarım sektörü ile kırsal alanların sürdürülebilir bir biçimde adaptasyonu için bazı önceliklere ve sorunların çözümüne katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda desteklenecek tedbirlerde öncelik; pazar verimliliği, kalite ve sağlık standartlarının iyileştirilmesi ile kırsal alanlarda yeni istihdam oluşturulması gibi konulara verilmektedir (Can, M, 2007). Türkiye'de Avrupa Birliği Katılım Öncesi İşbirliği Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) Programı; Tarım ve Köyşleri Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır. Program, 25 Şubat 2008 tarihinde AB Komisyonu tarafından onaylanmıştır. Buna göre, program 2007–2013 dönemi arasında 2 faz halinde uygulanacaktır. 1. Faz, 2007–2009, 2. Faz ise 2010–2013 yıllarını kapsamaktadır. IPARD eksen ve tedbirlerinden biri, LEADER Tedbiri olarak tanımlanmış ve tedbir altında şu amaçlar belirlenmiştir (TKB, 2009):

- Gerekli kapasitenin oluşturulması ve entegre yerel kalkınma stratejilerinin hazırlanması,
- Yerel düzeyde stratejilerinin uygulanabilmesi,
- Yerel Eylem Gruplarının kurulmasının desteklenmesi,
- Ekonomik aktivitelerin çeşitlendirilmesinin, yerel ürünlerin rekabet gücünün artırılmasının ve kırsal toplumun ihtiyaç ve beklentilerini karşılayacak yüksek kalitede hizmetlerin geliştirilmesinin desteklenmesi,
- Yaparak öğrenme, yerel ihtiyaçları karşılama ve en iyi uygulamalar konusunda bilinc kazanmak amacıyla kırsal alanlar arasında işbirliği ile ortak projelerin teşvik edilmesi.

Bu amaçlar doğrultusunda yerel kalkınma stratejilerinin hazırlanması ve uygulanmasının dört Alt-Tedbir kapsamında yapılması planlanmıştır. Bu dört tedbir, yetenek kazandırma, kırsal alanların harekete geçirilmesi ve yerel kalkınma stratejisinin hazırlanması; yerel kırsal kalkınma stratejilerinin uygulanması; yerel eylem gruplarının (YEG) faaliyet giderleri ve işbirliği projelerinin uygulanmasıdır (TKB, 2009).

Tarıma dayalı kırsal kalkınmaya (yukarıdan aşağı) bir alternatif olarak lanse edilen LEADER, tarım dışında boş zaman faaliyetleri ve küçük işletmecilik gibi sosyo-ekonomik gelişme konularına da dikkat çekmektedir. LEADER yaklaşımı ile üretilen projeler, bütünleşik ya da çok sektörlü yaklaşıma dayanmaktadır.

Türkiye açısından bakıldığında, Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, 2007–2013 döneminde IPARD programının uygulanması ile ülkemizde tarım sektörüne düşünülen olası katkıları kazanımlarını şöyle sıralamaktadır:

- Tarım sektörünün rekabet gücünün artması,
- Yeni iş imkânlarının gelişmesi ve gizli işsizliğin önüne geçilmesi,
- Tarım ve kırsal nüfusun gelir düzeyinin yükselmesi ve yaşam koşullarında iyileşme sağlanması,
- AB hibeleri ve ulusal katkı çerçevesinde tarım sektöründeki yatırımların artması,
- AB standartlarında üretim yapan işletme sayısının artması ve tarımsal ürünlerin AB pazarına erişiminin kolaylaşması,
- Çiftçi, üretici örgütleri, STK ve kamu kuruluşlarının proje yapma kapasitelerinin gelişmesi, böylelikle, sorun çözümede katılımcılığın artması.

Bu kazanımların gerçekleşmesindeki en büyük engellerden biri, kırsal alandaki örgütlülük sorunsalıdır. Kooperatifçilik veya diğer örgüt faaliyetlerinin azlığı, LEADER gibi yereldeki bütün paydaşların görev almasıyla başarılı olabilecek projeler için bir zorluk olarak değerlendirilebilir. Gerek AB, gerekse diğer uluslar arası kuruluşların kaynaklarıyla uygulanmaya çalışılan kırsal kalkınma politika ve programlarında ulusal öncelikler açısından şu noktalara özellikle dikkat edilmelidir; bu uygulamalar kırsal alanın, ülkemiz tarımının kendi dinamiklerini göz ardı etmemelidir, yerel halkta olumsuz davranış değişikliği yaratmamalıdır, gerçekleştiremeyecek beklentiler içerisine bırakmamalıdır. Sorun kaynak bulmaktan çok, kaynakların rasyonel kullanımı, yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi, tabana ve öz kaynaklara dayalı kalkınma çalışmalarına geçiş ile daha sürdürülebilir bir biçimde çözülebilecektir.

2.4. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Yaklaşımlarında Değişim

Türkiye’de kırsal kalkınmaya yönelik yaklaşımlar Cumhuriyet’in kuruluşundan hemen sonra başlamıştır. Cumhuriyet’in kuruluşu ile başlayan modernleşme ve çağdaşlaşma hareketleri tarımda ve kırsal alanda kalkınma çabalarında etkisini göstermiştir. Bu yıllarda nüfusun önemli bir bölümü köylerde yaşamakta ve ekonomi ağırlıklı olarak tarıma dayanmaktaydı. Bundan dolayı ulusal kalkınmada tarıma ve kırsal alana özel bir önem verilmiştir. 1970’li yıllara kadar tarım sektörünün ekonomideki önemi ve kırsal alanın da toplum yaşamı içindeki önemi devam etmiştir. Kırsal alanda bilgi ve teknoloji düzeyinin yükselmesi ve tarımda makineleşmenin artması ile hızlı bir göç ve kentleşme süreci başlamıştır. Kır-kent arasındaki gelişmişlik farklılıklarından kaynaklanan göç ve hızlı kentleşme süreci hem kırsal alanlarda hem de kentsel alanlarda sorunlar yaratmaya başlamıştır. Bundan dolayı da kırsal kalkınma alanındaki arayışlar da hızlanmıştır. Türkiye kırsal kalkınma konusunda çok fazla model deneyen ve uygulayan ülkelerden biridir. Bu modeller bazen siyasi yaklaşımlarla bazen de uluslararası kuruluşların etkisi ile uygulamaya konulmuştur. Fakat daha çok büyük ölçekli, sektörel yaklaşımı ön plana alan, tarımsal üretimi artırmayı hedefleyen ve merkezden yönetilen bu çalışmalar istenilen sonuçlara ulaşmada etkili olamamıştır. Bundan dolayı da artık katılımcılığı, yerelliği, toplum dinamiklerini harekete geçirici, cinsiyet dengesini dikkate alan kırsal kalkınma programları arayışı ve uygulaması içine girilmiştir.

Kırsal kalkınma konusunda dünyadaki gelişmeler Türkiye'yi de etkilemektedir. İşsizlik ve yoksulluk, toplumsal katılım, cinsiyet dengeli kalkınma, göç, bölgelerarası eşitsizlikler Türkiye'nin kırsal kalkınma konusunda daha duyarlı çalışmasını gerektirmektedir. Bundan dolayı katılımı ve toplum dinamiklerini ön plana alan, cinsiyet dengeli, küçük ve orta ölçekli, tarım dışı ekonomik faaliyetleri de harekete geçirebilecek ve insan kaynaklarını geliştirmeyi amaçlayan kırsal kalkınma uygulamalarına daha fazla gereksinim duyulmaktadır. Türkiye AB'ye uyum sürecini de dikkate alarak bu konulara karşı daha duyarlı hale gelmeye başlamıştır. Fakat kaynakların sınırlı olması, kurumsal yapılanmalar, küçük üreticiliğin dikkate alınmaması ve hatta tasfiye sürecine sokulması, kırsal kalkınmadaki sorunların fazlalığı, tarımda serbest piyasa kurallarına keskin ve hazırlıksız geçiş henüz somut ve uygulanabilir politika yaklaşımlarını tam ortaya koyamamıştır. Bütün bu sorunlar sadece kamu yaklaşımı ve politikası ile çözülebilecek sorunlar da değildir. Yerelde sorunların saptanması ve sahiplenilmesi, üretici örgütlenmesi ve etkililiğinin sağlanması, sivil toplum yapısının kalkınma yönünde harekete geçirilmesi gereği kırsal kalkınma çalışmalarında arayışları beraberinde getirmiştir.

3. KIRSAL KALKINMADA GÜNCEL TARTIŞMA ALANLARI

Kırsal kalkınma yaklaşımlarındaki ve uygulamalardaki değişimler, arayışlar bazı konuları daha çok ön plana almıştır. Özellikle de eğitim, örgütlenme, yoksulluk, kadın, yerel ekonomi konuları ele alınmaya ve tartışılmaya başlamıştır.

3.1. Kırsal Kalkınmada Yayım ve Örgütlenme

Dünyadaki tüm ülkeler demokratikleşmek, çağdaşlaşmak ve geleceğe katkıda bulunmak istemekte, kalkınmanın odak noktasının insan olduğu gerçeğini dikkate alarak, eğitimi en geçerli yatırım olarak kabul etmektedirler (Özgen ve Ufuk, 2001). Kırsal kesimde yaşayan insanların önemli bir kısmı için eğitim, sürdürülebilir kırsal kalkınmayı gerçekleştirebilmek için çok önemlidir (UNESCO, 2002). Eğitim, insan kaynaklarının geliştirilmesine yardımcı olacak en önemli araçtır. Eğitilmiş bireyler sosyal değişime daha hızlı uyum sağlayabilmektedir. Gerek örgün gerekse yetişkin eğitimi kapsamında kırsal alana götürülecek eğitim ve yayım çalışmaları kırsal kalkınmanın ivme kazanmasına neden olacaktır. Kırsal alanda çiftçilerin modern tarım teknikleri konusunda eğitilmeleri, ekonomik, ekolojik, sürdürülebilir üretim konusunda bilinçlendirilmeleri ve yeniliğe açık, uygulamalarıyla çevrelerine örnek bireyler olmaları, bölgesel ve ülkesel kırsal kalkınma girişimlerinin temel politikasını oluşturmalıdır. Tarımda rekabet gücünün artırılmasında öncelikli müdahale, çiftçilerin örgütlenme ve mesleki-teknik bilgi düzeyini yükseltmek, su ve toprak kaynaklarını etkin kullanmak, tarımsal sanayilerin rekabet gücünü artırmak olmalıdır. Bu nedenle, kırsal kalkınmanın yaratılmasında tarımsal yayım çalışmalarıyla yetişkin eğitiminin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de tarımsal yayım çalışmalarında çiftçilere aktarılan konular sınırlı kalmıştır. Konular daha çok üretim tekniğine ilişkin konulardır. Bunların dışında, kırsal kalkınmanın sağlanmasında pazarlamaya ilişkin, kadınlara yönelik, doğal kaynakların korunması ve kullanılmasına yönelik, tabana dayalı örgütlenmeye yönelik, tarımsal işletmecilik ilkelerine yönelik vb konulara da gereksinim vardır. Bu konularda yayım çalışmaları yetersiz kalmıştır, kalmaktadır. Kırsal kalkınmanın sağlanmasında çiftçilerin sosyal, ekonomik, kültürel anlamda her yönden geliştirilmesi, yetişkin eğitiminde tüm konulara yer verilmesi kalkınmanın tabandan gelmesi ilkesi gereği açıktır.

Kırsal kalkınma için uygulanacak eğitim-yayım hizmetlerinde şu noktalara dikkate edilmesi hedefe erişebilme ve sürdürülebilirlik açısından önem taşımaktadır.

- Öncelikle kırsal kalkınma çalışmalarına başlanmadan önce, kırsal kalkınmanın sunulan kırsal toplum için bir "YENİLİK" olduğunun bilincinde ve sorumluluğunda programa yönelik tanıtıcı, bilgilendirici yayım çalışmalarına başlanmalıdır. Bilinç yaratıldıktan sonra programın sahiplenilmesi ve katılımcılık daha başarılı olacaktır. Türkiye'de yayım çalışmalarına başlanmadan önce bu tür ön bilgilendirmeye yönelik bireylerin eğilimini artıracak çalışmalar yapılmamakta, kırsal alandaki bireyler çalışmalar başlayınca da konunun dışında kalabilmektedir. Katılım ve sahiplenme yetersiz kalmaktadır. Yayım stratejisi; çalışmalar başlamadan bireylerin bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi biçiminde olmalıdır.

- Kırsal kalkınma uygulamalarında işi yürütebilecek arzulu, istekli, bölgeyi iyi tanıyan “takım” kurmakla işe başlanması kolaylaştırıcı rol oynatabilecektir. Bu takım içerisinde yöre halkından temsilciler, yerel Sivil Toplum Kuruluşları ve kamu uzmanları bulunmalıdır. Bu takım içerisinde farklı disiplinlerde çalışan konu uzmanlarına mutlaka yer verilmelidir.
- Kalkınma programında herhangi bir destek ya da hibe programları varsa bu konuda kırsal toplum aydınlatılmalı, hangi grupların bu olanaklardan hangi şartlarda yararlanacağı belirtilmelidir. Eşit ve demokratik yöntemlerle her gruba fırsat sağlanmalıdır.
- Kırsal alanın mevcut durumunun analizi yapılmalıdır. Her bölgenin fiziksel özellikleri, kırsal alanda yaşayanların sosyo-ekonomik özellikleri ve kaynaklarına göre kırsal kalkınma planları hazırlanmalıdır. Kırsal kalkınma çalışmalarında bölgeyi özelliklerine göre gruplara ayırmak gereklidir. Her bölgenin eğitim düzeyi, yaşama bakış açıları ve diğer sosyal, ekonomik, kültürel yönleri farklı olacağından bölgedeki bireylerle iletişimde kopukluklar yaşanmaması için alana uygun yayım faaliyetleri strateji olarak benimsenmelidir.
- Kırsal kalkınmada “kendi kendine yardım” arzusu taşıyan bireylerden işe başlanması süreci hızlandırıcı, kolaylaştırıcı rol oynayabilecektir.
- Kırsal kalkınmada tarımsal yayım–eğitimde yerel önderlerden ve köydeki kurumlardan yararlanılmalıdır ve demokratik üretici örgütleri de etkin rol almalıdır..
- Kırsal kalkınmaya yönelik programın planlanma aşamasından itibaren her aşamasında kırsal toplumdaki bireylerin “KATILIM”ının sağlanmasına özel önem ve dikkat verilmelidir. Kendi koşullarına uygun, kendi kararlarının ve düşüncelerinin de olduğu bir programa yine en fazla kendileri sahip çıkacaklardır. Türkiye’de son yıllarda kırsal toplumdaki bireylerin katılımıyla yürütülen yayım çalışmalarının daha başarılı olduğunu görmek mümkündür.
- Kırsal alanın sadece tarımsal faaliyet alanı olarak görülmesinden vazgeçilip, sektörlerin birbirinin alternatifi değil tamamlayıcısı olduğu gerçeği ile, tüm sektörleri kapsayan bütüncül yaklaşımla ekonomik öngörülerin planlamalarda yer alması gerekir. Tarım dışı faaliyetlerde de yetişkin eğitimi programları planlanmalıdır.
- Kırsal alanda tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi, kırsal turizmin canlandırılması yolunda çalışmalara gereksinim vardır. Türkiye’deki yayım programlarına bu konular da alınmalıdır. Bu, özellikle kalifiye kırsal genç nüfus için gereklilik göstermektedir.
- Kırsal nüfusun yarısından fazlasını kapsayan kadın ve genç nüfusun eğitimine özel önem verilmesi tarımsal katma değer artırılmasında ve yerelin sahiplenilmesinde gereklilik göstermektedir.
- Kırsal kalkınmanın sağlanmasında yayım çalışmalarının etkinliğinin izleme değerlendirme çalışmalarıyla sürekli irdelenmesi ve zamanında önlemlerin alınması gerekmektedir. İzleme ve değerlendirme nesnel verilere dayalı olarak objektif yapılmalıdır.

Kırsal alanda yaşamın işlevselliği, örgün eğitim ve yetişkinlerin eğitimiyle mümkündür. Kırsal alandaki bireylerin motivasyonu dengeli bir kalkınmanın ilkesel ve kararlı tutumunu da beraberinde getirecektir.

Kalkınmayı, sadece fiziki büyüme saymak yerine, toplumsal, kültürel, ekonomik, teknolojik ve demokratik kalkınma diye değerlendiren kapsayıcı anlayışlar, günümüzde hemen her çevrede benimsenmeye başlanmıştır. Çağdaş Toplum Kuralı olarak da ifade edilen bu yaklaşım, kalkınmanın tüm sektörleri kavrayan kalkınma entegrasyonu niteliği yanında; özgürleşme, insan hakları, refahın dengeli paylaşımı ve yönetimlere katılım gibi demokratik değerleri de kapsamaktadır. Bu nedenle, tarımıyla-sanayisiyle-turizmiyle-enerjisiyle ortaya çıkacak bir kalkınma sürecinin bütünsellik kazanması, öncelikle tüm alanlarda toplumsal yapının demokratikleşmesi ile bağlantılıdır. Bunun içindir ki, kalkınma stratejilerinde tabana dayalı örgütlenme yaklaşımları önem taşımaktadır.

Türkiye’nin kalkınma çabalarının önemli bir boyutunu oluşturan kırsal kalkınma, kırsal alandaki idari örgütlenmeyle yakından ilgilidir. Günümüze kadar gelen süreç içerisinde gerek yerel

koşulların, gerekse dünya ve Türkiye ölçeğinde gerçekleşen bilgi, kültür, ekonomik düzey vb değişimlerin ortaya çıkardığı nedenlerle kırsal alanda yönetimle ilgili birçok sorun oluşmuştur. Kırsal alanların ya da kırsal yerleşmelerin, zaten var olan coğrafî, ekonomik, sosyal, kültürel sorunlarına, yönetim biçiminin ortaya çıkardığı sorunlar da eklenince, kırsal alan, Türkiye için çözülmesi güç bir problem haline gelmiştir. Sorunların çözümü için Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda çeşitli örgütlenme modelleri oluşturulmuş ve bu örgütlenmelerle kırsal alanların yönetsel, sosyal ve ekonomik olarak geliştirilmesi için çaba harcanmıştır (DPT, 2009).

Gelinen noktada Türkiye'de kırsal alanda etkili bir örgütlenme yapısı oluşamamıştır. Örgütlenmenin sağlandığı özellikle kamuya dayalı birçok kurum da kaynak yetersizliği sorunuyla karşı karşıyadır. Tarımsal yayım çalışmalarında da örgütlenmeye yönelik konulara çok fazla yer verilememiş, örgütlenme bilinci oluşturulamamıştır.

Tarımsal üretimi arttırmanın, kaliteli ürün elde etmenin, tarım ile uğraşanların yaşam düzeylerini yükseltmenin ve kırsal alanda kalkınmanın gerçekleştirilmesinin en önemli yollarından biri, üreticilerin iyi ve etkili bir biçimde örgütlenmesidir. Çünkü, bilinmektedir ki, tarım politikalarını oluşturmak, uygulama koşullarını belirlemek ve böylece politik mekanizmaları etkileyebilmek ayrıca, pazarda etkin olabilmek, çağdaş üretim yöntemlerini kullanıp verimliliği arttırarak kırsal alan kalkınmasını gerçekleştirmek ancak örgütsel güçle yani örgütlü üreticilerle olmaktadır.

Varolan sosyal yapı içinde birlikte karar alma ile sorumluluk anlayış ve mekanizmalarının oluşturulması; tüm insan ve fizik kaynaklarının bir araya getirilmesi ve her türlü birlikte davranma, tutum ve alışkanlıklarının geliştirilmesine olanak sağlayan bir yapılanma olan örgütlenme, aynı zamanda, tarımın ve kırsal topluluğun kalkınmasında kendi kendine yardım edebilmenin de en önemli araçsal öğelerindendir. Demokratik ve kalkınma yolunda olan bir ülkenin hedeflediği amaçlara ulaşabilmesinde ülke halkının ve çeşitli mesleklerin örgütlenmesinin sağlanması ve oluşturduğu organizasyonların ülke ihtiyaçlarına uygun hizmetler sunabilmesi önemlidir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde yöneticiler, ülke halkının ve çeşitli ekonomik kesimlerde faaliyet gösterenlerin örgütlenmesine ilgi göstermekte ve hükümet politikalarıyla örgütlerin amaçlarını bütünleştirerek sosyal, ekonomik politikalar üretiminde sorumlulukları geniş kitlelere dağıtmakta, ülkenin sosyo-ekonomik politikalarının üretim ve uygulama maliyetini asgari düzeye düşürmede ve politikaların uygulamadaki etkinliklerini arttırmada söz konusu bu örgütlerden yararlanmaktadır.

Kırsal alana, tarıma yönelik örgütlenme modellerinden biri olan Türkiye'de tarım kooperatifleri özellikle Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri demokratikleşme çabalarına rağmen devletin güdümü ve kontrolü altında olduğundan, ekonomik açıdan etkin değildiler. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ise çoğunlukla tabana dayalı olarak ve tabandan gelen gerçek gereksinimlerle kurulmadığından ve devlet desteği de yetersiz olduğundan bu bağlamda tarımda istihdam yaratıcı faaliyetleri ve üretici örgütlenmesinde etkililiği yakalamamıştır.

Kırsal alanda örgütlenme ve katılımcı yapının sağlanamaması, kaynakların rasyonel kullanımına engel olmaktadır. Katılım çiftçi çıkarlarını bir araya getirerek örgütlenmeyle sağlanacaktır. Aynı amaç ve çıkarlar için kaynakların bir araya getirilmesi, üretimin rasyonel olarak yapılması, rekabet fırsatlarının yaratılmasında en önemli araç örgütlenmedir ve örgütlenme de katılımcılıktır.

Örgütlenme, yalnızca ekonomik nitelikli amaçlarla sınırlı kalmamalı, kırsal toplumun birlikte davranma ve dayanışma yeteneğini geliştirme, ekonomik ve siyasal bilinçlenmeyi sağlama ve demokratik katılımcılığı yaşama geçirme doğrultularında da etkin olmalıdır (İnan ve Ark., 2000) Demokratik örgütler; kırsal toplumla ilgili kararların alındığı, tasarımların tartışıldığı yerel süreçlere, sorumluluk, söz ve karar hakkı ile katılmalıdır. Bu imkânlar yasal düzenlemeler sağlanarak güvenceye alınmalıdır (DPT, 2000).

Türkiye'de kırsal alanın ve tarımın kalkınması için en önemli çözüm yolu daha önce de belirtildiği gibi, üreticinin, kırsal halkın tabandan gelen isteklerle örgütlenmesidir. Çünkü, tarım sektörü; kaynaklarının sınırlı olması, doğa koşullarına önemli ölçüde bağımlı olması, ürünlerin korunması ve depolanmasının zor olması, üretim-tüketim zincirinde üreticilerin fiyat oluşumunda etkili olamamaları gibi nedenlerden dolayı üretici örgütlenmesine gereksinim duymaktadır. Örgütlenme düzeyinin düşük, kooperatiflerin demokratik oluşum niteliği yerine giderek bürokratik

özelliği devlet kuruluşları özelliği taşıdığı, yerel yönetim koşullarının yenilenmediği ve yer yer büyük toprak sahipliğinin egemen olduğu bir alanda demokratik bir yapının var olduğunu söylemek oldukça güçtür. Bu sorunların çözümlenmesi dolayısıyla, tarımda demokratikleşmenin sağlanması ancak, örgütlenme ve her alanda yönetime katılım ile olasıdır. Yönetime katılma, karar mekanizmalarında rol alma ve yetkili olma, sorunların çözümü için dayanışma ve işbirliği anlayışlarını yaygınlaştırma konuları açısından "tarımda örgütlenme, demokratikleşmenin" de başlıca koşuludur. Buradaki örgütlenme, yalnızca ekonomik nitelikli amaçlarla sınırlı kalmamalı, kırsal toplumun birlikte davranma ve dayanışma yeteneğini geliştirme, ekonomik ve siyasal bilinçlenmeyi sağlama ve demokratik katılımı yaşama geçirme doğrultularında da etkin olmalıdır. Örgütlenme denildiğinde ise, gerçek anlamda üretici boyutunu ön plana çıkaran ve tabana dayalı kurulduğunda en etkin olabilen kooperatifler anlaşılmalıdır.

AB ülkelerinde üreticiler güçlü örgüt yapıları sayesinde üretimin planlanmasından, pazara arz edilmesine ve tarımla ilgili ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesine kadar her boyutta üstlendikleri rolleri ile doğrudan söz sahibidirler ve bu sayede bir yandan yaşam düzeylerinin yükselmesine katkıda bulunurlarken diğer yandan en iyi şekilde koruyarak üretim faaliyetlerini sürdürmektedirler (Koroğlu, S, 2003).

Kırsal alan kalkınmasında yeni perspektiflerin en hızlı ve kapsamlı olarak gündeme geldiği Avrupa Birliğinde, günün koşullarına ve ihtiyaçlara göre yeni yaklaşımlar ortaya konulmakta ve uygulama alanına taşınmaya başlanmaktadır. AB'ne uyum sürecinde Türkiye'nin de yerine getirmesi gereken yükümlülüklerin başarısı insan kaynaklarının geliştirilmesiyle yani insana yapılacak yatırımla doğrudan bağlantılıdır. Bu da öncelikle eğitimin kırsal alanda yoğunlaşmasını beraberinde getirmektedir. Sorunlarının farkında olan, sentez yapabilen, çözümlene kapasitesine sahip bireyler kaynakları en etkin şekilde kullanmanın bilincinde toplum kalkınmasına ve kırsal kalkınmaya neden olacaklardır. Bu şekilde geliştirilen insan kaynağı örgütlenerek birlikte hareket etme, çıkarları koruma, bütünleşmeye giderek yeni istihdam alanları yaratma konularında da yol olarak kırsal kalkınmada rol oynayacaktır.

Türkiye'de tarım işletmelerinin büyük bir kısmı 1-50 dekar arasında işletme genişliğine sahiptir. Bunun yanı sıra, topraksız aileler de tarımda önemli yer tutmaktadır. Gerek az topraklı, gerekse topraksız olan bu kesim çoğunlukla gereksinim duydukları araç ve gereçleri kendi adlarına alıp kullanmadıkları gibi, ürün pazarlarında da etkili olamamaktadır. Bu durum, tabana dayalı ve toplumsal dinamiklerle harekete geçen örgütlenme gereğini özellikle de kooperatifleşmenin gereğini açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü, küçük ölçekli işletmelerin üretim girdilerini uygun koşullarda temin edebilmeleri ve ürünlerini en uygun fiyatlarda değerlendirebilmeleri ancak etkili bir demokratik örgütlenme ile sağlanabilir. Burada ise tabandan gelen istek ve gereksinimlerle oluşan kooperatif örgütlenmesi ön plana çıkmaktadır. Üreticinin örgütlenmesi ve pazarda etkin bir konuma gelebilmesinde en önemli araç tüm gelişmiş ekonomilerde olduğu gibi kooperatiflerdir. Türkiye gibi, işletmeleri küçük olan ülkelerde üreticiler ancak, kooperatifler aracılığıyla modern ve ekonomik ölçekli tarım yapabilirler ve kalkınma sürecine katkıda bulunurlar.

Örgütlenmenin ülkemizde nüfusun yaklaşık 1/3'ünü bünyesinde barındıran tarım kesiminde, kırsal alanda gerçekleşmesi; üreticinin her türlü bilgi ve deneyim alışverişi ile iletişim ve etkileşim yoluyla yenilik ve gelişmeleri izlemesi, girdileri daha ucuza ve zamanında temin etmesi, piyasada daha etkin duruma gelmesi, sesinin yükselmesi, kamuoyu yaratma ve baskı grubu oluşturarak katılımcı demokrasinin yerleşmesine de katkıda bulunacaktır.

3.2. Kırsal Kalkınmada Dezavantajlı Gruplar

Doğal kaynakların etkin yönetilememesinin de bağlı olduğu birçok faktörden etkilenen yoksulluk ve açlık dünyanın yeni binyılı da baş edilmesi gereken önemli bir sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk ve açlık sorunuyla karşılaşanların çoğunlukla kırsal alanda yaşayan toplumlar ve bunlar arasında da özellikle kadınlar olduğu bilinmektedir. Kadın, çocuklar ve gençler kalkınma literatüründe dezavantajlı gruplar olarak ele alınmaktadır. Çünkü bu gruplar sınırlı kaynaklardan ya hiç yararlanamamakta ya da sınırlı yararlanmaktadır. Bu gruplar kalkınma çabalarında da uzunca dönem yok sayılmıştır. Ancak insan odaklı ve çevre duyarlı kalkınmanın tüm dünyada öncelikli olarak benimsenmesi kadının ve diğer dezavantajlı grupların da sorunlarına

daha çok odaklanılması faydasını göstermeye başlamıştır. Kalkınma uzmanları; kırsal alandaki dezavantajlı grupların durumunun iyileştirilmesine yönelik daha etkin ve sürdürülebilir çözümlere odaklanılmanın bir zorunluluk olduğunu görmüştür. Özellikle kadın ve gençler son yıllarda belirlenen birçok politika, program ve projenin öncelikli hedef kitlesi olarak kabul edilmiştir. Ancak bu henüz bir farkındalık aşamasıdır ve dengeyin sağlanması için özellikle geri kalmış/gelişmekte olan ülkelerde daha etkin çalışılması bir mecburiyettir.

Kırsal alanda kadın ve gençlere yönelik faaliyetler üretebilmek için onların mevcut durumunu genel olarak ortaya koymak gereklidir. Her kültür, bölge ve koşulların sorun ve ihtiyaçları farklı bir yapı gösterebilir ancak bazı temel unsurların değişmediği görülmektedir. Burada özellikle belirtilmesi gereken bir husus da özellikle kadının yaptığı işin erkeğin yaptığı işe kıyasla daha az değerli kabul edilmesinin de etkisi istatistiklere de yansımakta ve özellikle kırsal alanda yaşayan kadınlara ilişkin sınırlı veriye rastlanmaktadır. Tüm bunların yanında kent kadınlarına dönük daha yoğun çalışmalar olmasına rağmen kırsala alanda yaşayan kadınlar odaklı çalışma ve araştırmaların da daha sınırlı olduğu göze çarpmaktadır.

Kırsal alanda kadınlar; ev temizliği, yemek yapımı, çamaşır yıkama ve su taşıma gibi rutin işlerin yanı sıra tarla, bağ, bahçe işleri odun taşıma, ekmek yapımı, hayvancılık gibi ağır iş yükü gerektiren ve bir hayli zaman alan işleri de yapmaktadır. Kırsal alanda kadınların durumu ve işgücüne katılımları Birleşmiş Milletlerin metinlerinde çok net bir şekilde özetlenmektedir, "kırsal alanda kadın bir gün doğumundan diğer gün doğumuna kadar çalışmaktadır".

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kadının tarımsal üretime katılma biçimi onların sorunlarının belirlenmesinde önem taşımaktadır. Kadınların yaptıkları işler genellikle annelik ve ev kadınlığı rolünün bir devamı olarak görülmektedir. Çoğu zaman ücretsiz aile işçisi olarak görülen kadın, ücretli işlerde de ürettikleri ve işgücü erkekten daha az değerli görüldüğünden daha düşük ücret almaktadırlar. Kadınların çoğu üretim karşılığı para kazanmamakta, ürünlerin satışından elde edilen gelir çoğunlukla erkeğin eline geçmekte ve bu gelirin yönetimi de yine erkeklerin kontrolündedir.

Kadının tarımsal faaliyetlerdeki rolü bölgelere, kültüre göre değişim gösterse de Türkiye'de özellikle az topraklı hanelerde kadınlar mevsimlik işçilik başta olmak üzere bitkisel ve hayvansal üretimin her aşamasında yer almaktadır. Örneğin hayvancılıkta üretimin hemen her aşamasının sorumluluğu kadınlardadır. Kadınlar aslında her üretim aşamasında yöneticisi durumundayken bu üretimin paraya çevrilmesinde veya sürekliliğinde söz sahibi olamamaktadır. Kırsal alanda kadınlar çoğunlukla sütün ne zaman sağılacağı, süte ne kadar maya katılacağı konularından dahi sorumlu iken, tarımda işgücünü sürdürülebilir bir şekilde nakde çeviren, girişimci olan ve inisiyatif üstlenen kadın ve genç kız çok azdır.

Türkiye'de işgücüne katılma oranı%46,8 olup bu oran erkeklerde %70,6, kadınlarda % 23,3'dür. Kırsal alanda ise toplam işgücüne katılma oranı%51,1 olup, bu oran erkeklerde %71,2, kadınlarda ise %31,9'dur. Kırsal alanda kadının işgücüne katılma oranı ülke geneline kıyasla daha yüksektir. Kırsal alanda istihdam edilenlerin % 67,5'i tarımda yer almaktadır bunların içinde kadınların payı %87,6 erkeklerin ise % 56,9'dur. Kırsal alanda kadının emek yoğunluğu sadece tarımsal üretimde değil, aynı zamanda hane içinde de çok yüksektir (www.tuik.gov.tr, 2009).

Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi gibi kırsal yoksulluğun yoğun olduğu bölgelerde kadınlar mevsimlik tarım işçiliği yaparak aile ekonomisine katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Bu durum özellikle genç kızları olumsuz etkilemektedir. Çünkü mevsimlik işçilik için genellikle kız çocukları okullarından alınmakta ve üretim süreçlerine katılmaktadırlar.

Kırsal alanda yaşayan kadınların temel problemleri; bilgiye ve teknolojiye ulaşmadaki sosyal ve ekonomik yetersizlikleri, örgün ve yaygın eğitim yetersizliği, örgütlenme, girişimcilik ve sosyal güvence yoksunluğu gibi aslında çoğu zaman erkeğin de maruz kaldığı ve yoksul toplumların temel insan haklarından faydalanmasında yaşanan kısıtlardır. Ancak kadın tüm bunlardan en fazla etkilenen kitledir. Kırsal alanda yaşayan kadınların temel sorunu kültür ve geleneklerin etkisini onlar için geliştirilen politikaların ya da geliştirdiği iddia edilen politikalarda da devam ettirilmesidir. Bu politikalar kadının ev-içi ve annelik rolünü vurgular yönde ve hatta iş yükünü daha da arttırır yönde olması kırsal alanda yaşayan kadınların en önemli sorunlarından. Politika yapıcılar ve uzmanlar

kadını merkeze alan ya da kadını da katan politikalar üretmemektedir. Buna en güzel örnek kırsal alanda kadın üreticiler konulu planlama toplantılarının fotoğraflarına bile bakıldığında erkek sayısının kadınların kat kat üzerinde olduğu görülmektedir. En önemlisi de kadın odaklı politikalarda bütünsel bir yaklaşım izlememesidir. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı'nın faaliyetlerine bakıldığında uygulanan tarımsal eğitim ve yayım çalışmalarının ağırlıklı olarak kadının ev eksenli rolünü destekler yönde olduğu görülmektedir.

Kırsal alanda yaşayan kadınların mevcut koşullarının iyileştirilmesi yönünde birçok uzmanın fikirlerinin katılımcı bir ortamda yer verildiği "Kırsal Alanda Kadın Çalıştayı" çıktılarının eylem planları geliştirmede önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir. Çalıştay'da gelişen ve kırsal alanda yaşayan kadınların rolünün ve koşullarının iyileştirilmesi yönünde geliştirilen kritik çözüm önerilerinden bazıları şunlardır (TKB, 2008);

- Kırsal alanda kadınların mülkiyet ve miras haklarına sahip çıkmaları ve kullanmaları yönünde farkındalık yaratılması,
- Kırsal alanda kadınların örgütlü çalışmasının desteklenmesi,
- Kadınlara ve genç kızlara ulaştırılan tarımsal yayım ve eğitim çalışmalarının sayısı ve etkinliğinin artırılması,
- Kadınların örgütlü girişimciliğinin geliştirilmesi,
- Kadın örgütlerine ait pazarlama ve yardımcı hizmetlerine yönelik tesislerin kurulması,
- Rol modellerin görünür kılınması,
- Tarım iş kanununun toplumsal cinsiyet temel bakış açısı ile yasalaşmasının sağlanması,
- Kadının örgün ve yaygın eğitimden yararlanmasını teşvik edecek zeminin hazırlanması.

Kırsal alanda gençler de dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır. Türkiye'de kırsal alan nüfusu giderek yaşlanmakta ve kente göç özellikle genç nüfusta daha sık görülmektedir. Halbuki uzmanlaşmış genç üreticiler gelecekte kırsal alanın refahı ve tarımsal üretimin gelişimi ve sürdürülebilir bir kalkınma için önemli bir yere sahiptir. Bu rolü ön plana çıkaran ve kırsal alandaki gençlerin yerinde gelişimine ve uzmanlaşmasına odaklanan program ve projeye rastlanmamaktadır.

Türkiye geçmişte gençlerin anahtar rolü üzerinden kalkınma çabasına çok etkileyici çalışmalar gerçekleştirmiştir ancak uygulamalarda devamlılık çeşitli nedenlerle sağlanamamıştır. "Köy Enstitüleri Modeli" bu güne kadar kırdaki gençlere yönelik yapılmış eğitimi ön plana alan en başarılı ve etkin kırsal kalkınma uğraşı olmuştur. Lider gençlerin yetişmesine odaklanan bu modelin günümüz koşullarına uyarlanarak daha sürdürülebilir şekilde uygulanması gereklidir.

Kırsal alanda yaşayan gençlerin gelecekte mevcut kaynakların yöneticisi olacağı gerçeği unutulmamalıdır. Bu nedenle kırsal kalkınmaya ulaşılmasında gençleri odağa alan politika ve projeler geliştirilmelidir. Genç üreticilerle çalışmanın ya da kırsal alanda yaşayan gençlerin tarımsal üretime motive edilmesi gereklidir. Kırsal kalkınma için genç katılımcılığının geliştirilmesi" adı altında yürütülen bir projenin değerlendirme sonuçları, gençlerin en büyük sorunu olarak "kendine güven yetersizliği"ni gösterdiği ortaya koymaktadır. Gençlerin mevcut potansiyellerini hareket geçirmelerine kolaylaştırıcılık yapmak, gönüllü danışmanlıkla günlük hayatta karşılaştıkları sorunları çözmelerine yardım etmek kırsal alanda uzun dönemli farklar yaratacaktır. Kırsal alanda genç liderliği geliştirmek ve gruplarla kırsal alanların sorunlarına çözüm önerileri geliştirmeleri ve eyleme geçmeleri yönünde özendirilmeleri kırsal yaşamın üretkenliği ve canlılığı için önemlidir.

Kırsal alanda gençlerin tarımsal yayım ve eğitim çalışmalarının özel hedef kitleleri arasında yer alması gereklidir. Burada dile getirilmesi gereken önemli noktalardan biri de; kırsal alanda gençlerle cinsiyet dengeli olarak gerçekleştirilecek eğitim ve yayım çalışmaları gençlerin ortak çalışma, demokratik yaşam, sorun çözme ve kendine güvenlerinin geliştirilmesi yanında, kırsal alanda kadının rolünün iyileştirilmesi açısından da önemli ve uzun dönemli bir fayda sağlayacaktır. Gençlerin kırsal alanda yaşamlarını sürdürebilmeleri, tarımı geleceği olan ve statüsü yüksek bir

meslek olarak algılamaları kırsal kalkınmada önemlidir. Kırsaldaki gençlere zamanında ve güncel eğitim-yayım hizmetlerinin verilmesi, tarımsal ve kırsal sanayiye kırsalda yaygınlaştırarak bilgi ve teknoloji yoğun işlerle gençleri buluşturmak ve de kırsalda tarım dışı istihdam alanlarını yaygınlaştırmak kırsal nüfusun genç ve dinamizmi için yerinde ve doğru girişimler olacaktır.

3.3. Kırsal Kalkınma ve Yoksulluk

Kırsal kalkınma kavramının son yıllarda dünyada önemli bir konu haline gelmesinde en önemli nedenlerinden birisi giderek artan ve şiddetlenen yoksulluktur. Yoksulluktan da en çok kırsaldakiler etkilenmektedir. Dünyadaki her 4 yoksul insandan 3'ü kırsal alanlarda yaşamaktadır. Gıda üretiminin artmasına rağmen açlık sorunu çekenlerin sayısı da artmakta, insan onuruna yakışmayan göç hareketliliği yaşanmakta, açlıktan ve susuzluktan ölenlerin sayısı hızla artmakta, küreselleşmenin ve neoliberalizmin ortaya çıkardığı sorunlar derinleşmektedir. Kendi ürettiği üzerinde egemenliği bulunmayan kırsaldakiler, tarımdakiler yoksulluğu daha da derinden yaşamaktadır. Bunun için de, dünyada kırsal kalkınma çabalarının çoğunluğu artık yoksullukla mücadele çalışmaları ile iç içe geçmiştir. Dünya Bankası, UNDP, AB, Uluslararası Çalışma Örgütü gibi uluslar arası kuruluşlar bu dramatik gelişmeler karşısında politikalarını yeniden değerlendirmişlerdir. Dünya Bankası 2003 yılında yayınladığı "Yeni Kırsal Kalkınma Stratejisi" de gelişmelerden hareketle yoksulluğun azaltılması üzerine kurgulanmıştır.

Türkiye'de de yoksulluğun boyutları giderek derinleşmektedir. Yoksulluk, gelir kaynaklarının ve meslek çeşitliliğinin sınırlı olduğu kırsal alanda daha da ön plana çıkmaktadır. Uluslar arası Çalışma Örgütü'ne göre (ILO), kırsal yoksulluk; kırsal alandaki açık veya gizli işsizlik olarak tanımlanmakta ve azalan gelir düzeyleri nedeniyle kırsal alanda hızla artan bir yoksullaşmaya dikkat çekilmektedir. Gerçekten de son yıllarda uygulanan politikalar kırsal alanda yaşayanları derinden etkilemektedir. Özellikle, kendi toprağını işleyen küçük işletme sahipleri, tarım işçileri, kiracılık-ortakçılık yapanlar, çobanlar, küçükbaş hayvancılıkla uğraşanlar yoksulluktan daha fazla etkilenmektedir.

TÜİK 2008 Yılı Yoksulluk Çalışması sonuçlarına göre Türkiye'de yoksulluk oranı %17,11'dir. Kırsal alanda yaşayanlarda yoksulluk oranı kentsel alanlara çok daha yüksektir. Nitekim kentlerde yoksulluk oranı %9,38 iken, kırsalda bu oran %34,62'ye yükselmektedir (www.tuik.gov.tr,2009). Bu veriler kırsal kalkınmanın en öncelikli ilgisinin yoksullara yönelik olması gereğini ortaya koyuyor. Yoksulluk Türkiye'nin giderek ağırlaşan bir sorunudur. Yoksulluk açlık sınırına doğru ilerlemektedir. Şiddetini giderek arttıran yoksulluk belirli bir kesimin değil sosyo-kültürel ve ekonomik boyutlarıyla tüm toplum kesimlerinin sorunudur. Yoksulluk arttıkça ekonomik yetersizlik, fiziki güçsüzlük, çevre kirliliği, dengesiz gelir dağılımı, sesini duyuramama ve marjinalleşme daha da artmaktadır. Nedeni, boyutu ve türü ne olursa olsun yoksulluk sorununun en önemli özelliği, toplumun yaşamı üzerindeki sosyolojik ve psikolojik etkileridir.

Ekonomideki genel gelişmeler Türkiye'de tarımın özellikle sosyo-ekonomik yaşamdaki önemini uzun bir süre daha koruyacağını göstermektedir. Sanayi sektörünün istihdam kapasitesini bir türlü arttıramaması, istihdam sorununun çözümünü yine tarıma doğru çevirmektedir. Bu durum, özellikle ekonomik olanakları yetersiz olan, mülkiyet temelinde varlık gösteremeyen nüfus kitleleri için daha da ön plana çıkmaktadır.

Yoksulluğun azaltılmasına yönelik politikalarda, uygulamalarda gerek diğer ülkeler ve gerekse de Türkiye açısından ortaya çıkan ve yanıt aranan temel sorular şunlardır;

- Kırsal yoksullar kimlerdir?
- Yoksullaşmaya neden olan temel faktörler nelerdir?
- Yoksulluk kentsel alanlara nasıl taşınmaktadır?
- Kent-kır yoksulluğu arasında nasıl bir ilgi vardır?
- Nerede-nasıl yaşarlar?
- Hangi zorluklarla karşı karşıyadırlar?

- Yoksulluktan en çok kimler etkilenmektedir?
- Yoksulluk çocukları, kadınları nasıl etkilemektedir?
- Yoksullar arasındaki ayırıcı nitelikler nelerdir? Yani topraksızlar, küçük işletme sahipleri, hayvancılıkla geçinenler, kırsal kadınlar, sosyal hizmetlere erişim gibi faktörler.

Bunlara yanıtların bulunması ve çözüm için politikalar üretilmesi, ulusal sorun önceliklerini dikkate alan gelişmelerin takip edilmesi sorunların çözümüne katkı sunucu yönde olabilecektir.

3.4. Kırsal Kalkınmada Toplum Dinamiklerini Harekete Geçirmek

Toplum düzeyinde planlama ve katılım ancak toplum dinamiklerinin harekete geçirilmesi ve tüm toplumu kavrayıcı bir yaklaşımın sağlanması ile olabilmektedir. Toplum dinamiklerinin harekete geçirilmesi ve kırsal kalkınma faaliyetlerinin amacına ulaşabilmesi için uygun stratejilerin belirlenmesi ve buna göre hareket edilmesi gerekmektedir. Bu stratejiler belirlenirken öncelikle ulusal politikalarda kırsal kalkınma anlayışının bütüncül yaklaşımlarla benimsenmesi önem taşımaktadır (Worldbank, 2003). Ayrıca kırsal kalkınmaya katkıda bulunmak yönünde;

- tarımda verimliliği artırmak için; tarımsal üretim ve pazarlama politikası, kurumsal kapasitenin geliştirilmesi, iyi yönetim, araştırma-yayım,
- tarımsal olmayan kırsal ekonomiyi canlandırmak için; mikro-finans, tarım dışı ekonominin güçlendirilmesi, tarım dışı istihdam alanları yaratılması, tarımsal ve kırsal sanayi,
- cinsiyet dengeli kalkınma için; kadın girişimciliğini özendirme, kadının konumunu güçlendirme ve krediye erişimini kolaylaştırma, kadının karar alma süreçlerine katılımını artırma, ve
- doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı için; havza ölçeğinde kaynak kullanım planlaması, toplum ormancılığı, balıkçılık ve biyo-çeşitlilik konularını dikkate alan ve bu konularda iyileşmeyi-gelişmeyi hedefleyen stratejilerin oluşturulması gerekmektedir.

Bütün bunların gerçekleştirilmesi ancak kendi gücüne inanan ve çözümün büyük ölçüde kendinde olduğunu keşfeden toplum yapısı sağlandığında olur. Her şeyi dışarıdan bekleyen, kaynaklarının ve gücünün farkında olmayan toplumların kendi kendine kalkınması ve sorunlarına çözüm bulması olası değildir. Bunlardan hareketle kırsal kalkınma toplum dinamiklerini aktif hale getirmek ve kalkınmanın sürükleyici gücü olarak rol almasına katkıda bulunmak, Moseley'in de (2003) belirttiği gibi, şu temel parametrelerin sağlanmasıyla gerçekleşecektir;

1. Kalıcılık: kısa süreli değil canlı, dinamik bir toplumsal yapı sağlanmalıdır.
2. Sürdürülebilirlik: mevcut kaynakları en iyi biçimde kullanarak süreklilik sağlanmalıdır.
3. Ekonomi: üretim ve kalite artırılmalı, yeni istihdam alanları açılmalı, pazarlama için örgütlenme sağlanmalı ve yaratılan katma değerden kırsal alandakilerin daha çok yararlanması sağlanmalıdır.
4. Sosyal: insan ilişkileri canlı ve dinamik hale getirilmeli ve farklı toplum nitelikleri dikkate alınmalıdır.
5. Kültürel: yaşam kalitesini ve toplumsal bilinç düzeyini artırıcı yaklaşımlar benimsenmelidir.
6. Uzun-dönemli: sadece 1-2 yılı dikkate alan yaklaşımlar değil, uzun vadeli hedefleri dikkate alan politikalar benimsenmelidir.
7. İyileşmiş yaşam koşulları: sadece maddi varlığa dayalı kalkınma değil, sosyo-kültürel yaşam kalitesini de dikkate alan yaklaşımlar benimsenmelidir.
8. Süreç: farklı faaliyetler arasında (örneğin: eğitim ile girişimcilik faaliyetleri gibi) ilişki kurulmalı ve bunların sürekliliği sağlanmalıdır.
9. Bütünsellik: kırsal kalkınma bütün yaş gruplarını, cinsiyet dengeli yaklaşımı ve farklı sosyal grupları da kapsmalıdır.

10. Topluluk: kırsal alanda yaşayanların ve çalışanların çıkarları on plana alınmalıdır. Yerel düzeyde insanların karşılıklı çözüm arayışlarına giriştiği, sosyal değerlerini paylaştığı ve ilişkilerin güçlendirildiği bir toplum yapısının oluşturulması kırsal kalkınmada kolaylaştırıcı ve canlandırıcı bir rol oynayabilir.

3.5. Kırsal Kalkınmada Yerel Ürünler ve Coğrafi İşaretler

AB'ye uyum sürecinde Türkiye'de yapılması istenilen yapısal değişiklikler içerisinde Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısı içerisinde kırsal alanın kalkındırılması öncelikli konular arasında gelmektedir. Türkiye'de kırsal alandaki fırsat ve kırsal alanın güçlü yönleri kırsal kalkınma politikalarının başarısı için pozitif bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Özellikle AB ülkelerinde yerel dinamiklerinin harekete geçirilmesi yönü ile kırsal alanda kalkınmanın sağlanması çabalarının olumlu sonuçlar vermesi, AB nezdinde yerel ve kültürel mirasın korunması, geliştirilmesi sayesinde kırsal turizmin kırsal kalkınma aracı olarak kullanılması ve küreselleşmenin karşıtı bir duruş içerisinde yerelleşmenin ön plana çıkmasını sağlamıştır. İşte bu yerel ürünlerin korunması ve bu ürünlerin kaynağı olan marjinal alanlarda yaşayan insanların bunun avantajından yararlanmasını sağlamak için "Coğrafi İşaretler" kavramı ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de yerel zenginliklerin önemli bir potansiyel olması nedeniyle AB'ye uyum süreci yeni de olsa coğrafi işaretler kavramının benimsenmesine ve geliştirilmesine olanak tanımıştır. İlk olarak 1995 yılında yürürlüğe giren 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname kapsamında özel olarak bu tür ürünler korunma altına alınmıştır. 2007 yılında ise "Coğrafi İşaretlerin ve Geleneksel Özellikli Ürün Adlarının Korunması Hakkında Kanun" Meclis'e sunulmuş ve kabul edilmesi beklenmektedir.

Coğrafi işaretler belirli bir bölgeden kaynaklanan bir ürünü tanımlayan ya da kalitesi, ünü veya diğer karakteristik özellikleri bakımından coğrafi kaynağına atfedilen, bir bölgeyi temsil eden sınırlı mülkiyet hakkıdır (İlıcılı, G, 2005). Coğrafi işaretler, ayırt edici işaretler arasında geçmişi en eskiye dayananıdır. Kullandıkları ürünlerin kökenini belirtme fonksiyonu dolayısıyla markaların ilk hali olarak karşımıza çıkmaktadır ve coğrafi kökeninden dolayı önem kazanan ürünleri ayırt etmek için kullanılmışlardır. Coğrafi işaretleri önemli kılan unsur; içinde barındırdığı anlam ve onun bir kırsal kalkınma aracı olarak küreselleşmeye karşı yerel hareketlerin teşvikini sağlayan bir olgu olarak görülmesidir. Bu nedenle coğrafi işaretlerin yerel ve dolayısıyla kırsal kalkınmaya sağladığı avantajlar 5 ana başlık altında toplanabilir (Wilson, N, and et all. 1999, Treager 2003, Treager, A, and et all. 2007, Lopez, XAA and Martin, BG, 2005, Kan, M ve Gülçubuk, B, 2008.).

1. Koruma aracı; Bu işaretler üreticilerin sahte kullanımdan dolayı haklarının gasp edilmesinden ve tüketicilerin ise aldatılmasından koruyan bir araç olarak kullanılabilir
2. Pazarlama aracı; Coğrafi işaretler ürünün pazardaki imajını, şöhretini ve profilini olumlu etkilemektedir.
3. Kırsal kalkınma aracı; üretim için farklı bir yaklaşım olup, yerel işletmelerin sürdürülebilirliğinin sağlanması, kültürel mirasın ve biyoçeşitliliğin korunması amacı ile kullanılabilir.
4. Ekonomik bir denge oluşturma aracı; az gelişmiş ile gelişmiş alanlar arasındaki ekonomik farklılığın giderilmesinde kullanılabilmektedir. Bunun yanında korumanın devlet tarafından sağlanması üreticiler için daha az masraf anlamına gelmektedir.
5. Bilgi aracı; Coğrafi işaretler üretici ile tüketici arasında bilginin ve kültürün paylaşımını sağlayan önemli bir bilgi aracıdır. Özellikle tüketicilerin sadece tükettikleri ürün hakkında değil bölgenin kültürü hakkında da bilgi sahibi olmasına olanak vermektedir.

Coğrafi işaretlerin kapsamı Türkiye açısından değerlendirildiğinde kırsal alanın bu kadar yoğun olduğu ve kültürel ve yerel zenginlerin azımsanmayacak ölçüde geniş olduğu bir ülkede bu olgunun göz ardı edilmeyeceği aşikârdır. DPT Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi belirlenirken yerel potansiyellerin pazarlanma açısından geliştirilmesi "Stratejik Amaç 1: Ekonominin Geliştirilmesi ve İş Olanaklarının Artırılması" başlığı altında değerlendirilmiştir. Buna göre ; "Tarım ve tarım dışı sektörlerde, gelişen pazar koşullarına ve eğilimlerine uygun yöresel ürünlerin pazar araştırmaları

da yapılmak suretiyle tespit edilmesi, üretilmesi, tanıtımı ve pazarlanmasına özel önem verilecektir. Söz konusu ürünlerden gerekli koşulları sağlayanların coğrafi işaretler kapsamında kayıt altına alınması konusunda çalışmalar yapılacak, bu yöndeki girişimler desteklenecektir. Tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik desteklerde, sözleşmeli üretim modeli gibi tarım-sanayi ilişkilerini güçlendirici ve sektörler arası bilgi ve teknoloji transferini etkinleştirici, yenilikçi girişimler desteklenecektir. Kendi ürünlerini değerlendirmeye yönelik olarak tarımsal amaçlı kooperatif ve üretici örgütlenmeleri tarafından gerçekleştirilecek üretim ve pazarlama projelerine, yerel ürünlerin coğrafi işaretler kapsamında tesciline ve değerlendirilmesine öncelik verilecektir. Destekler, Tarım Stratejisinde belirtilen “kırsal kalkınma destekleri” ile uyumlu bir şekilde sağlanacaktır” (<http://ekutup.dpt.gov.tr.>, 2008).

DPT'nin Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi belirlenirken coğrafi işaretler sadece iki yönden dikkate alınmıştır. Birincisi coğrafi işaretlerin bir kırsal kalkınma aracı olarak sadece ekonomik yönü, ikincisi ise bunun sağlanabilmesi için örgütlenme yönüdür. Dünya'da coğrafi işaretlerin kırsal kalkınma açısından değerlendirmesi ile ilgili ampirik bulgular yetersizdir. Coğrafi işaretlerin ekonomik yönü yanında sayısallaştırılmayan diğer olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendirecek unsurlar bir arada göz önüne alınmalıdır. Bunlar arasında çevre, kültür, sosyal yapı, geleneksellik vb. gösterilebilir.

Coğrafi işaretlerin kırsal alana katkısı genellikle ürünün üretim ve pazarlanması sırasında oluşan fayda-masraf unsurlarının ölçülmesine dayanmaktadır. Yapılacak çalışmalarda coğrafi işaretlerin kırsal kalkınma açısından ampirik olarak değerlendirilmesinde üretim fiyat ilişkisi, bölgede işgücü potansiyeli oluşturması, örgütlenme üzerindeki etkisi ile maliyet unsurlarındaki değişim, yeni iş alanlarının açılması ile ekonomik kalkınma ölçülebilecek matematiksel niteliklerdir.

Coğrafi işaret uygulamalarında aşağıdaki unsurların dikkate alınması kırsal alanın ekonomik kalkınmasına katkısının yüksek olması açısından dikkat taşımaktadır.

- Coğrafi işaretlerin normal bir ticari markanın korunması gibi değil birlikteliğin çevre ile karşılıklı etkileşiminin sağlanması ile kalkınma için bir yaklaşım oluşturması gerekmektedir.
- Türkiye çapında belli bölgelerin coğrafi özelliklerinden kaynaklanan ürünlerin, bölgeye ve ürün cinsine göre sınıflandırılması, daha sonra da ilgili çevrelerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir.
- Coğrafi işaretlerin yerel ekonomiyi canlandırabilmesi, işgücü arzı sağlama, göçün azaltılması ve küçük işletmelerin varlığını devam ettirmesinde bir araç olarak kullanılabilme durumu gibi özelliklerinden dolayı coğrafi işaret almış ürünlerin üretimlerinin teşviki ve tanıtımının ülkesel politikalar içerisinde yer almasını gerekmektedir.
- Coğrafi işaret almış tarımsal ürünlerde gıda güvenliğinin sağlanmış olması gerekmektedir. Bu nedenle üretimde EUREPGAP uygulamalarının dikkate alınması ve HACCP sisteminin uygulanması bu sorunu aşmada bir çözüm olabilir.
- Coğrafi işaretler tek başına kırsal alan için bir çözümden ziyade bir araç olarak görülmelidir. Bu aracın uygulanmasındaki en önemli unsur tüm aktörlerin işbirliği ve beraberliğidir. Bu nedenle coğrafi işaretin alındığı bölgedeki farklı aktörler (üretici, perakendeci, toptancı, sanayi vb.) bir araya gelerek ürünün gelişmesine katkıda bulunmalı ve beraber çalışmalıdır.

4. SONUÇ: KIRSAL KALKINMADA NEREYE VARILMAK İSTENİYOR?

Yeni kalkınma teorisinde kalkınmanın temel sorun zenginliğin yaratılması değil, eğitilmiş insan gücünden ileri gelen zenginliği yaratabilme kapasitesi olmaktadır. “Kalkınmanın merkezinde insan yer almaktadır ve insani potansiyelin gerçekleşmesi ve toplumsal-sosyal dinamiklerin dikkate alınması ve harekete geçirilmesi, kalkınmanın temel ölçütüdür.”

Yeni kalkınma anlayışında hedef; sorunlarının farkına varan, bununla yetinmeyip çözüm yollarını ve yöntemlerini üretebilen, öncelikle kendi gücüne dayanan, karar alma ve uygulama süreçlerine etkin bir biçimde katılan örgütlü topluluklar oluşturmaktır. Sorun, kalkınmanın insanileştirilmesi, demokratikleştirilmesi, özellikle kırsal/tarımsal alanda yerelleştirilmesi ve tüm bu süreçlerde hedef kitle ya da grupların kalkınmanın her aşamasına aktif olarak katılmalarının sağlanmasıdır. Bu ise etkin, aktif örgütlenme ile olabilir.

Ekonomik büyümeye önem veren tutucu kalkınma anlayışı başarılı sonuçlar vermemektedir. İnisiyatifin ve önceliklerin halktan kaynaklandığı kalkınma projelerinde başarı ancak eğitim, yayım, örgütlenme-kooperatifleşme, üretim için temel girdilerin sağlanması uygun teknolojilerin seçimi, kredi ve pazarlama gibi bileşenlerin bir bütün olarak planlanmaya dahil edilmesi, ayrıca değerlendirme ölçüt ve göstergeleri ile risk faktörlerinin önceden tanımlanması suretiyle mümkündür. Kırsal kalkınma sadece ekonomik veya tarımsal büyümeyi hedefleyen bir anlayışta olmamalıdır. Tarım dışı ekonomiyi canlandıracak, tüm toplum kesimlerini kapsayacak, kurumsal gelişmeleri hızlandıracak, sosyal farklılıkları en aza indirecek kırsal kalkınma politikaları ve uygulamaları tüm uluslararası kuruluşların benimsediği yaklaşımlar haline gelmiştir. Bu süreçte sosyo-ekonomik dışlanışlığı ortadan kaldırma, karar alma süreçlerine katılımı sağlama, bireyin ve toplumun saygınlığını on plana çıkarma, yerel teknoloji ve bilgilere önem verme, yoksullara en azından geçimlik iş olanakları sağlama, yerel örgütlenmelere-kooperatifleşmeye katkıda bulunma, bütüncül yaklaşımları dikkate alma ve cinsiyet dengeli kalkınmayı benimseme kırsal kalkınmayı kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı faktörler olacaktır.

1979-Seers'a göre (Gelişmenin Anlamı) ; bir ülkenin kalkınması dendiğinde sorulması gereken soru yoksulluk, işsizlik ve eşitsizliğin durumunun ne olduğudur. Bu nedenle eğer bir ülkede bu üç önemli sorundan bir veya ikisi birden kötüye doğru gidiyorsa kişi başına milli gelir düzeyi yüksek olsa bile bu tabloyu kalkınma olarak nitelendirmek doğru olmayacaktır. Bunun için kalkınmanın içeriğini netleştirmek gerekmektedir. Bu içeriğe göre; "kalkınmanın merkezinde insan yer almaktadır ve insani potansiyelin gerçekleşmesi ve toplumsal-sosyal dinamiklerin dikkate alınması ve harekete geçirilmesi kalkınmanın temel ölçütüdür." Burada insan merkezli kalkınma yaklaşımının temel özelliklerinde şunlar yer alır;

- Kalkınma, ekonomik büyümenin ötesinde insanın yaşam koşullarının iyileştirilmesiyle ilgili bir kavramdır. Kısa dönemli ekonomik çıkardan çok uzun dönemli çıkarları dikkate alan, toplumsal dinamikleri harekete geçiren ve sürdürülebilirliği dikkate alan bir yaklaşım olmalıdır.
- İnsan merkezli kalkınma yaklaşımı disiplinler arası bir yaklaşımdır. Ekonomik temelli görüşün yerini, toplumun her alanında sosyal, politik, kültürel boyutları da içeren disiplinler arası birleştirici bir görüşü dikkate alır.
- Bu yaklaşımın yönetim anlayışında insanın ve doğal kaynakların eşitlik, sosyal adalet ilkelerine uygun bir biçimde yönetilmesi gerekir.
- Bu yaklaşımda kalkınmanın planlamasında ve uygulamalarında yurttaşlar aktif rol üstlenir, toplumu harekete geçirici rol üstlenir.

Yukarıda belirtilenler; herkesin mutlu yaşayabildiği, bulunduğu yerde refahı yakalayabildiği, katılımın her aşamada sağlanabildiği, yoksulluğun bazı ülkelerin, toplulukların kaderi olmaktan çıktığı, tarımın sadece bir üretim alanı ve biçimi olmadığı, açlığın azaldığı bir kırsal kalkınma yaklaşımını öngörmektedir. Buraya kadar ortaya konan yaklaşımların, paradigma değişimlerinin insanı hedefin odağına koyan ve çevreye karşı duyarlı bir biçimde ele alınması evrensel ölçüde sorunların çözümüne katkı verecektir.

KAYNAKLAR

- Ayanoğlu, İ. 2008. Kırsal Kalkınma ve Türkiye İçin Bir Kırsal Kalkınma Modeli. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Can, M. 2007. Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneđi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- Dađ., R.2008. Kırsal Kalkınma Siyaseti. Dipnot Yayınları- Ankara.
- DPT., 2000. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT: 2522-ÖİK:538, Ankara.
- DPT., 2006a. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013), Ankara.
- DPT., 2006b. Dokuzuncu Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Alt Komisyonu Raporu, Ankara
- Gülçubuk, B. ve Karabıyık, E., 2002. "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikası ve Yükümlülükleri". Türkiye 5. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 18-20 Eylül 2002, Erzurum.
- Gülçubuk, B., 2003. "Globalization and The Agricultural Labor Market in Turkey". The 6 th Conference of The European Soc. Association, 23-26 September 2003, Spain.
- Gülçubuk, B., 2006. "Kırsal Kalkınma". Türkiye'de Tarım Kitabı. TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2006.
- Gülçubuk, B., 2007. "Kalkınma Stratejileri Açısından Tarımda Tabana Dayalı Kooperatif Örgütlenmesinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Temelleri". 2007-Ulusal Kooperatifçilik Sempozyumu, Gazi Üniversitesi Koop-Mer, 25–26 Mayıs 2007, Ankara, s:129–139.
- Gülçubuk, B., 2008. "Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Uygulamaları Üzerine Analitik Bir Yaklaşım: Popüler Bir Alan mı, Kalkınmaya Dayalı Bir Uygulama mı?". VIII. Tarım Ekonomisi Kongresi, 25-27 Haziran 2008, Bursa.
- İlıcılı, G., 2005. Coğrafi İşaretler, Coğrafi İşaretlerde Denetim ve Denetimde Akreditasyonun Önemi, Ankara Üniversitesi, Avrupa Toplulukları Araştırma Uygulama Merkezi (ATAUM), 36. Dönem Avrupa Birliği Temel Eğitim Programı Semineri, Ankara.
- İnan, İ.H., 2004. Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli. İTO Yayınları, Yayın No:2004–40, İstanbul.
- İnan, İ.H., Gülçubuk, B., Ertuğrul, C., Kantürer, E., Baran, E.A., Dilmen, Ö., 2000. Türkiye'de Tarımda Kırsal Kesim Örgütlenmesi, V. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, Ankara.
- Kan M. ve Gülçubuk B. 2008. Kırsal Ekonominin Canlanmasında ve Yerel Sahiplenmede Coğrafi İşaretler. VIII. Tarım Ekonomisi Kongresi, Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 25-27 Haziran 2008 Bursa.
- Kızılaslan, N., 1997. Tokat İli Merkez İlçede Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerine Katılımı Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörler Üzerine Bir Araştırma. Basılmamış Doktora Tezi, Tokat.
- Koroğlu, S., 2003. Avrupa Birliğinde ve Türkiye'de Tarımsal Örgütlenme. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluđu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, AT Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Laan, P. "Hollanda'dan LEADER Dersleri". WWF Kırsal Kalkınma Çalıştayı II, 26-27 Mart 2009, Ankara.
- Lopez XAA and Martin BG. 2005. Tourism and Quality Agro-Food Products: An Opportunity For The Spanish Countryside. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie – 2006, Vol. 97, No. 2, pp. 166–177.
- Moselej, J.M.2003. Rural Development: Principle and Practice Sage Publications. London.
- Özgen, Ö. ve Ufuk, H., 2001. Kırsal Kesimde Kadın Eğitimi. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, 17-21 Ocak 2001, Ankara, s. 1050-1063.
- Richardson, M., 1995. Güneydoğu Anadolu'nun Sürdürülebilir Kalkınma Potansiyeli, TES-AR Yayınları No:15, Ankara.
- TC Köyişleri Bakanlığı., 2009. Araştırma ve Etüdler Merkezi (AREM), Kırsal Kalkınma ve Kırsal Alanda Örgütlenme. Erişim Tarihi: 31.10.2009.
- http://www.arem.gov.tr/proje/yonetim/Koy_hizmetleri/Bolum1.pdf
- TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı., 2004. II. Tarım Şurası Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu Raporu-Ankara.
- TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı., 2007. TKB Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, Avrupa Birliğine Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu, Ankara 2003.
- TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı., 2008. Kırsal Alanda Kadın Çalıştayı Kitabı. 15–17.Ekim.2208-Ankara.
- TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı., 2009. "IPARD Programı LEADER Tedbiri". WWF Kırsal Kalkınma Çalıştayı II, 26–27 Mart 2009, Ankara.
- Treager A. 2003. From Stilton to Vimto: Using Food History to Re-think Typical Products in Rural Development. Sociologia Ruralis, Vol 43, Number 2, April 2003, USA.
- Treager A., Filippo A., Giovanni B. and Marescotti A. 2007. Regional Foods and Rural Development: The Role of Product Qualification. Journal of Rural Studies, 23(2007)12-22. www.elsevier.com
- UNESCO, 2002. Education for Rural Development in Asia: Experiences and Policy Lessons. FAO/UNESCO Seminar, 5-5 November 2002, Bangkok, Thailand.
- Wilson, N. Vanittersum K. and Fearn A. 1999. Co-operation and Co-ordination in the Supply Chain: A Comparison Between the Jersey Royal and the Opperdoezer Ronde Potato. The Socio-Economics of Origin Labelled Products in Agri-

food Supply Chains : Spatial, Institutional and Co-ordination Aspects (Le Mans, 28-30 October 1999) 67th European Association of Agricultural Economics Seminar, P:95-102 Le Mans , FRANCE.

Worldbank.,2003. Reaching the Rural Poor:A Renewed Strategy for Rural Development. USA.

ZMO.,2009. "Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Değişim Eđilimleri", <http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/abgst03/10.pdf>., Erişim Tarihi: Nisan 2009.

<http://ekutup.dpt.gov.tr>., 2008.

www.tuik.gov.tr, 2009.